

- Nemesi Attila László (2011/2016), Benyomáskeltési stratégiák, énmegjelenítési taktikák. In: *uő*, *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány*. Loisir Kiadó, Budapest. 91–134.
- Németh Miklós (2004), *Nyelvjárás, beszélt nyelv és spontán sztenderdizációs törekvések a XVIII. századi szegedi írónoki nyelvhasználatban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Németh Miklós (2008), *Nyelvi változás és váltakozás társadalmi és műveltségi tényezők tükrében. Nyelvi változók a XVIII. században*. SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Németh Miklós (2013), *Történeti szociolingvisztika – három évtized mérlege*. In: Kontra Miklós – Németh Miklós – Sinkovics Balázs (szerk.), *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában*. Gondolat Kiadó, Budapest. 304–323.
- Németh Miklós (2017), *Egy nagyvárosba olvadt nyelvjárássziget: Szeged-Kiskundorozsma*. *Magyar Nyelvjárások* 55: 51–61.
- Németh Miklós – Bagi Anita – Molnár Mária (2016), *Létezik-e olyan, hogy „az adatközlő nyelvhasználat”? In: Kozmács István – Vančo Ildikó (szerk.), Sztenderd – nem sztenderd. Variációk egy nyelv változataira. Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia (Nyitra, 2014. szeptember 18–20.) előadásából. 1. Antológia Kiadó, Lakitelek. 117–127.*
- Péter László (1959), *Az ő-zés kérdéséhez*. *Magyar Nyelvjárások* 1: 118–135.
- Szabó József (1995), *A dorozsmai nyelvjárás*. In: Kövér Lajos – Tóth Sándor László (szerk.), *Kiskundorozsma. Tanulmányok*. Somogyi Könyvtár, Szeged. 540–573.
- Váradi Tamás (2003), *A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú*. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 339–359.

NEMESI ATTILA LÁSZLÓ

Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*
Osiris Kiadó, Budapest, 2017. 1152 o.

Közel másfél évtized távlatából immár kijelenthető, hogy a DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely 2005-ös megalakulása egyszerre volt jele és előmozdítója egy új szemlélet megerősödésének a magyar nyelvtudományban. Az ELTE-n létrejött műhely – amely az aktuális célkitűzéseknek megfelelően hol szűkebb, hol szélesebb körben működik – szellemi közegéből az utóbbi években számos elméleti (l. Tolcsvai Nagy – Ladányi szerk. 2008) és leíró jellegű (l. Keszler – Tátrai szerk. 2009; Tolcsvai Nagy – Tátrai szerk. 2012) tanulmánykötet látott napvilágot, miközben tagjai kézikönyveket, „bevezetéseket” jelentettek meg (Tátrai 2011; Tolcsvai Nagy 2013). Az *Osiris Nyelvtan* (ahogy a kötet önmagára hivatkozik), amely szerzőit és lektorait tekintve elsősorban a műhely szűkebb körének munkája, nem csupán a nemzetközi funkcionális irányzatok elméleti és módszertani apparátusának alkalmazása, hanem kritikus feldolgozása és magyar

nyelvre való kidolgozása. Jelen írás a kötet vázlatos bemutatásán túl elsősorban azt vizsgálja, hogy az Osiris Nyelvtan megközelítése a kötet tanúsága szerint mennyiben lehet képes új eredményeket hozni a magyar nyelvészetben, továbbá, hogy az egyes fejezetekben (Bevezetés, Hangtan, Jelentés, Alaktan, Mondattan, Pragmatika) a potencialitáson túlmenően mennyire sikerült valóban új eredményeket kidolgozni; végezetül pedig, hogy mennyire sikerült a szerzőknek elérniük a kitűzött szakmai célokat a belső összhang tekintetében.

Mindenekelőtt érdemes körvonaloznunk ezt a korábbi magyar grammatikákra nem vagy csupán részlegesen jellemző megközelítést (vö. Hegedűs 2004), amit a kötet végig következetesen igyekszik érvényesíteni. Az Osiris Nyelvtan már az Előszóban hangsúlyozza erős nyelvelméleti elkötelezettségét, a formalizmussal szemben képviselt funkcionálizmust: „Az ember nyelvi képességének e felfogás szerint nem az a lényege, hogy szerkezetileg jól formált, grammatikailag hibátlan mondatokat tudunk előállítani, hanem hogy képesek vagyunk saját figyelmi és értelmezői tevékenységünket másokéval összehangolni, nyelvi szimbólumok segítségével komplex jelentéseket létrehozni, mégpedig mindig valamilyen beszédhelyzetben, meghatározott nyelvhasználati körülmények között” (20. oldal). A kötet – leíró nyelvtanoktól kissé szokatlan módon – a nyelvi megismerésre vonatkozó elméleti háttérfeltevéseit újra és újra deklarálja, ami annyiban korántsem meglepő, hogy olyan nyelvészeti irányzatokra épül, amelyek nyelvtudománytörténetileg részben a formális/generatív modellekkel szemben, azok alternatívájaként jelentkeztek. Ezen funkcionális irányzatok közös alapvetése forma és jelentés, rendszer és használat, nyelvi tudás és világról való tudás lényegi összetartozása; a rendszer a használatból absztrahálódik, és egyszerűsített vezérli és szankcionálja is a használatot. Az Osiris Nyelvtanban a funkcionális modellek közül leginkább a kognitív nyelvészeti irányzatok elméleti kerete érvényesül, ami egyúttal magával vonja a kötet interdiszciplináris beágyazottságát, a kognitív tudományon belül pedig a modularizmussal szemben képviselt holizmust, amely szerint a nyelvtudás nem csupán a megismerés része, de nem is választható el az elméműködés egyéb aspektusaitól, azokkal egységes, összefüggő rendszert alkot. A holizmus diszciplináris vonatkozásában (szemben az ún. „kis modularitással”) a nyelv nem elemek (lexikon) és azokon alkalmazott szabályok (grammatika) halmaza, hanem olyan kognitív szokásrendszer, amelyben a nyelvi egységek hálózatosan felépülő, aktiválható sémákba szerveződnek. Kiemelendő, hogy e keretben a kötet felépítését is meghatározó hagyományos részdiszciplinák nem modulokként vagy szintekként értelmeződnek, hanem a grammatikai kontinuumon éles határokkal nem rendelkező nyelvtudományi perspektívákként, amelyek a nyelvi tudásunk különböző (hangtani, alaktani stb.) aspektusainak megragadására irányulnak – más kérdés, hogy mindezt az Osiris Nyelvtan nem teszi explicitté, az egyes részdiszciplinákra egyszerűen mint a nyelvtani leírás fő területeire hivatkozik. Ebben minden bizonnyal közrejátszik a kötet nyelvleírasi tradíciókhoz fűződő hangsúlyozottan erős viszonya, aminek eredményeképpen már maga a kötet címe (Nyelvtan) és felépítése is (Hangtan –

Jelentéstan – Alaktan – Mondattan – Pragmatika) a hagyomány és a gyökeres szemléletváltás szintézisét hirdeti.

1. Bevezetés A fejezetek nyelvre és megismerésre vonatkozó elméleti háttérfeltevéseit a Bevezetés tárgyalja. A Tolcsvai Nagy Gábor által írt fejezet egyik célkitűzése az Osiris Nyelvtan általános jellemzőinek ismertetése. A felsorolást lényegében néhány egymással is összefüggő elv szervezi: a prototípuselv, azaz a központi elemekre való fókuszálás mellett a nyelvi dinamizmus egyik legfontosabb megnyilvánulásaként értelmezett variabilitás és folyamatos változás beépítése a modellekbe; a sémaelvűség, azaz az elvont mintázatokról való valószínűségi alapon, tendenciaszerűen kiemelkedő nyelvi szerkezetek mellett az ugyancsak valamilyen motiváltság révén kevésbé szabályszerű, „rendhagyó” és/vagy „újító” megvalósulások rendszerszerű értelmezése, egyúttal a szabálynak való alávettség helyett a szociokulturálisan meghatározott adekvátság hangsúlyozása; a hálózatelvűség, azaz a sémák és elemek egymással való különböző mértékű alaki és funkcionális összefüggéseinek kutatása; a jelentésközpontúság, vagyis annak szem előtt tartása, hogy az adott szerkezet miként járul hozzá a jelentésalkotáshoz, megismeréshez; és nem utolsósorban a használatalapúság, aminek velejárójaként az Osiris Nyelvtan elsősorban korpuszadatokra támaszkodik. Ezen elvekből adódóan a nyelvtan a különböző megvalósulásokat, nyelvi adatokat nem idealizálja. Természetesen fontos része a módszertannak a nyelvi adatokból történő általánosítás, maga a leírás is általában a prototipikus jelenségekből indul ki, az általánosítás azonban soha nem lehet abszolút vagy a teljesség igényével megfogalmazott leegyszerűsítés. Módszertana nem tisztán deduktív, lényege az elméleti megfontolások, modellezési eljárások és az adatok folyamatos egymásra vonatkoztatásában rejlik, azaz „az elmélet és az empiria kölcsönviszonyát érvényesíti” (24. oldal).

A Bevezetés mindössze 48 oldalán olvasható a társas-kognitív szemlélet legáltalánosabb értelemben vett, legtágabb összefüggésbe helyezett nyelvelméleti modellje is. Az emberi kommunikáció triadikus modelljének legfontosabb tényezői egyrészt az interszubsztitívitás, amelynek értelmében a beszélő és a hallgató összehangolják megismerő tevékenységüket, közösen hozzák létre a kommunikációs folyamatot, másrészt pedig a figyelemirányítás, minthogy a közös figyelmi jelenetben a beszélő nyelvi szimbólumokkal a hallgató figyelmét egy referenciális jelenetre irányítja. Mindennek közege a szöveg- vagy diskurzuszvilág és a legtágabb értelemben vett kontextuális tényezők (tér- és időviszonyok, interperszonális viszonyok, mentális állapotok stb.). A modell alapvetésének tekinthető tehát, hogy a nyelvi kifejezések az emberek komplex együttműködő tevékenysége által meghatározottak, a nyelvi megismerésnek diszkurzív alapjai vannak. Jellemző – és egyúttal nyelvtanoktól meglehetősen szokatlan –, hogy az első nyelvi példa a kötetben egy szituációba ágyazott párbeszéd két fordulója, amit a szerző a figyelemirányítás szempontjából elemez. A Bevezetés arra is felhívja a figyelmet, hogy a referenciális jelenetnek nincs köze a logikai

jelentésfogalomhoz, a beszélő és a hallgató a figyelmi jelenetben mindenekelőtt konceptualizálók – tapasztalati alapon ugyan, de a nyelvi kifejezések lényegüket tekintve fogalmi tartalmakat konstruálnak a figyelemirányítás során, tehát a nyelvhasználók a valóságot nem nyelvi eszközökkel tükrözik, hanem a nyelv közegében fogalmilag feldolgozzák és megalkotják. A jelenetek elemző megértésének, konstruálásának több módozata van. A Bevezetés e módozatok pszichológiai meghatározottságára koncentrálnak, azaz arra, hogy az elmeműködés általános jellemzői (absztrakció, séma, kategorizáció, profilálás, feltűnőség, perspektívaváltság) milyen tudásszerkezeteket és jelentésképzési dinamizmusokat feltételeznek. A mentális képességek azonban végső soron nyilvánvalóan környezeti és biológiai tényezők összejátékából alakulnak ki, ezért e tényezők összességét a nyelvi megismerés testesült, fiziológiai alapjainak nevezik.

A Bevezetés külön-külön és egymással összefüggésben is tárgyalja a nyelv diszkurzív és fiziológiai alapjait. A szakirodalmi hivatkozások száma (lábjegyzetben 184 szakirodalmi hivatkozás szerepel) is arról tanúskodik, hogy roppant mélységű elméleti apparátust mozgósít, vagyis először vetődik fel a kérdés az egész kötetre vonatkozóan, hogy kiknek is szól valójában. A Bevezetés a tudományos teljesítmény tekintetében rendkívüli perspektívát nyit és egyszersmind komoly követelményeket támaszt az olvasóval szemben. Az Előszó tanúsága szerint az Osiris Nyelvtan a beszélőkhöz kívánja közel hozni a nyelvet, ami a szerkezetek funkcionális, kommunikációs helyzet felőli megközelítésében valóban megnyilvánul. Tény azonban, hogy mind a holizusból fakadó interdisciplináris beágyazottsága, mind a nem bevezetett, hanem máris részben újraértelmezett nyelvészeti terminusok (pl. alany, ige) használata megnehezítheti a Bevezetés befogadását a nem nyelvész képzettségű olvasók számára. Ahogy a viszonylag gyakori negatív megfogalmazás is érzékelteti, a kötet nem titkoltan új nyelv- és nyelvtudományiszemléletet kíván meg. E vállalkozás, miszerint a kötet „a nyelvtudományban korábban is alkalmazott kategóriákat megvizsgálja és koherensen újraértelmezi” (25. oldal), különösen nagy kihívás, hiszen feltételezi az olvasók részéről az egyes terminusok hagyományos értelmezésének ismeretét. Összességében a Bevezetés tehát nem csupán egyfajta „megértés-ösvény” a kötet többi fejezetéhez, de az egyes fejezetek is visszavezetnek hozzá.

2. Hangtan A Markó Alexandra által írt második, Hangtan című fejezet legalább három olyan jellemzővel bír, amelyek révén az Osiris Nyelvtan máris jelentősen eltér a korábbi leíró jellegű magyar grammatikáktól: 1) a fonológia és a fonetika egyaránt részét képezi (sőt, utóbbi a dominánsabb); 2) az első „nagy” fejezet (vö. ÚMNY. 2003); 3) illetve, egyáltalán szerepel a nyelvtanban (vö. Mgr. 2017). A második és harmadik jellemző egyértelmű metatudományos állásfoglalás a tekintetben, hogy a hangtan nem csupán szerves része a nyelvtannak, de a kötet élén való szerepeltetése azt is jelzi, hogy egyik hagyományos leírási tartománynak (pl. mondat) sincs primátusa vele szemben. Kétségtelenül az első jellemző veti föl a legfontosabb kérdéseket, amelyekre a fejezet igen

meggyőző válaszokat ad elsősorban a fonetika és a fonológia viszonyrendszerének dinamikus értelmezésével.

Már az első bekezdésében olvashatunk a fonetika és a fonológia hangtani leíráson belüli érvényességi körének meghatározásáról: egészen általánosan a fonetika a beszédhangzás akusztikai, artikulációs és percepciós aspektusának kísérleti módszerekkel történő kutatásaként értelmeződik, míg a fonológia a hangzás elméleti reprezentációjának kutatásaként. E meghatározás feltehetően bármilyen nyelvtenban megállja a helyét, az azonban már korántsem egyértelmű, hogy milyen viszonyban van egymással a két terület, vannak-e egyáltalán közös ügyeik.¹ E viszony dinamizmusa először a beszédhang és a fonéma terminusának korántsem dichotomikus, sőt még csak nem is éles megkülönböztetésével válik egyértelművé: mindkettő a beszéd szegmentális aspektusához kötődő, elvonatkoztatott séma, előbbi a folyamatos beszédből absztrahált „prototipikus artikulációs-akusztikai-percepciós konfiguráció” (76. o), ahol az absztrakció alapja az, hogy a nyelvi hangzás egyes részeit bizonyos – a folyamatos beszédben természetesen tökéletesen soha nem megvalósuló – tulajdonságok és működési elvek kötik össze; míg a fonéma a beszédhangokból absztrahált, tehát azoknál is magasabb szinten elvonatkoztatott séma, azonos szerepű beszédhangok funkcionális kategóriája, amelyeknek funkcionalitása elsősorban a minimális párokban megfigyelhető jelentés-megkülönböztető szerepükből fakad. A nyelvhasználóknak tehát fizikai természetű, fiziológiai képességek által meghatározott artikulációs és percepciós beszédtapasztalataik vannak, amelyekkel az (artikulációs, akusztikai, percepciós) fonetika foglalkozik, a fonológia pedig azt kutatja, e tapasztalatok hogyan épülnek be a nyelvi tudásba. A fejezet során a fonetika és a fonológia, a beszédhang és a fonéma értelmezése kellőképpen redundáns módon újra és újra előkerül, és egészen nyilvánvalóvá válik, hogy az Osiris Nyelvtan a nyelvet nem pusztán mint tudást közelíti meg, de annak bemutatására is nagy figyelmet fordít, hogy mik ennek a tudásnak az – ebben a fejezetben elsősorban fiziológiai – alapjai.

A fonetikai stúdiumokba bevezető alfejezetek az akusztikum és a percepció közötti összefüggés kvantális jellegének hangsúlyozásával mutatnak a reprezentációs szint felé, ahol már a beszéd szegmentális és szupraszegmentális aspektusa is szimbolikusan értelmeződik. Az ezt tárgyaló alfejezetek (6. A beszédhangzás reprezentációja: A beszéd prozódiaja, 7. A beszédhangzás reprezentációja: a beszéd szegmentális szerkezete) tekinthetők a Hangtan valódi tétjének. Nem hagyományos fonológiai fejezetekről van ugyanis szó, a reprezentáció leírása az akusztikumra, az artikulációra és a percepcióra épül. A prozódiai jelenségek kapcsán a szerző megállapítja és számos fonetikai kiindulású kísérlettel alátámasztja, hogy mindenekelőtt a feldolgozáshoz köthető nyelvi reprezentációk,

¹ L. az Új magyar nyelvtan Siptár Péter által írt, lényegében fonológiai meghatározottságú Hangtan fejezetében az erre a kérdésre adandó válasz nemleges, a szerző felfogásában a fonetika és a fonológia közötti viszony az éretn és a közgazdaságtan közötti viszonyhoz hasonló.

amelyek részben függetlenek az akusztikai ingertől. A beszédhangok reprezentációjának bemutatása ugyancsak fonetikai háttérük felől történik. A magánhangzók és mássalhangzók közötti fokozati, prototípusalapú különbség hangsúlyozása később a fonológiai reprezentációk, a szótagok tárgyalásánál is fontos szerepet kap, l. „A /r/ magánhangzószerű voltát több nyelv kihasználja, ahol a pergőhang szótagmaghelyzetbe kerülhet” (195. oldal). Az első, magyar hangrendszerre vonatkozó táblázat (173. oldal) a köznyelvi beszédben elhangzó mássalhangzókat veszi számba fonetikai szinten, erre épül a magánhangzó és mássalhangzó fonémák absztrakt tulajdonságainak bemutatása (185. és 191. oldal). A magyar fonológiai rendszer kapcsán megjegyzendő, hogy a szerző Siptár (1994/2016) nyomán elveti a dz fonémaszintű értelmezését. Alapvető szemléleti különbség ugyanakkor, hogy a hagyományos fonológiai jelenségeket nem szabályvűen közelíti meg a fejezet, nem a jelenségek háttérében meghúzódó szabályokat feltételez, hanem olyan mintázatokat térképez fel, amelyeket a beszédhangok mint a fonémák megvalósulásai és koartikulációjuk motivál.

A Hangtan fejezet roppant izgalmas nyitánya az Osiris Nyelvtannak, a nyelv Bevezetésben emlegetett fiziológiai alapjai a hangzó nyelvre vonatkozóan a maguk teljességében kerülnek leírásra, a fonetikai megalapozottság és a fonológiai tudás viszonyrendszerének minden szempontból igényes modellje bontakozik ki előttünk, még ha e fonetikai alapok és a rájuk épülő fonológiai szint kidolgozottsági foka jelentősen el is tér egymástól. Más szóval, a Hangtan szemlélete elsősorban modellértékű, és nagy távlatokat nyithat a magyar fonológia számára.

3. Jelentéstan A hangtani fejezet után nem haszontalan felidézünk a kognitív nyelvten teoretikusának, Ronald Langackernek a szavait, aki a megismerés és a nyelv viszonyát a fizikai beszédszervek és a beszéd viszonyával állítja párhuzamba: „Nem gondolom, hogy létezik valami sajtáságos tartalom, ami speciálisan nyelvi lenne. [...] A beszédet a tüdővel, a hangszálakkal, a szájjal, az orral, az ajkakkal, a nyelvvel, a fogakkal stb. produkáljuk. De ezek a beszédszervek mind egyéb okok miatt, a beszédetől függetlenül léteznek.” (Andor 2005: 38) Ennek analógiájára az elsősorban Tolcsvai Nagy Gábor által írt Jelentéstan (a 18. és 19. alfejezet szerzője Kugler Nóra) a nyelvi rendszert az ember mentális világába helyezi. A Jelentéstan 292 oldalával az Osiris Nyelvtan legterjedelmesebb fejezete – befogadását a hosszabb alfejezetek végén található tömör összefoglalások könnyítik meg –, bizonyos szempontból pedig a kötet központi fejezetének is tekinthető. Itt kap helyet a szófajtan, és a kontinuumelv szellemében a grammatikai elemek (pl. esetragok) jelentésétől a mondatjelentésen keresztül a diskurzus vizsgálatáig a teljes nyelvi rendszerre vonatkozó általános megállapításokat olvashatunk.

A jelentéstani fejezet pusztán meglétén túl is okozhat meglepetést az elsősorban formális nyelvtenok ismerőinek, ugyanis a jelentés szerkezeti és műveleti jellemzőinek bemutatása a nyelvi rendszer formai jellemzőinek bemutatásával párhuzamosan történik – ennek oka a Jelentéstan szemiotikai kiindulása, amely

szerint minden nyelvi jel kétpólusú, egy fonológiai és egy szemantikai struktúra szimbolikus egysége. Ebből a kiindulópontból határozhatók meg a leírás alapegységei: a szimbolikus nyelvi kifejezés; a több elkülöníthető részből álló nyelvi szerkezet; a további szimbolikus viszonyokra nem bontható nyelvi elem; és az elemekre bontható, de begyakorlott, konvencionalizált, ezért egészlegesen feldolgozott és előhívott nyelvi egység. A fejezet tehát elsősorban a langackeri kognitív nyelvtanra épít, amely természetesen különbséget tesz a nyelvi kifejezések jelentésének részletezettségében és szerkesztettségében, de amelynek keretében a nyelvnek nincsenek „üres” vagy aszemantikus tényezői, a nyelvten lényegében – szemantika.

A fejezet e szemantika alapjainak kifejtésével kezdődik: a jelentés tapasztalati alapú, fogalmi természetű és a nyelvi megismerés is a Bevezetésben már érintett absztrakció, sematizáció és kategorizáció műveletére épül – pl. a főnevek jórészt elvont tulajdonságok alapján absztrahált (fogalmilag elkülönített), majd sematizált (rögzített) entitások, amelyek aztán prototípusalapú kategóriákként funkcionálnak. A nyelvi kifejezések dekontextualizált jelentése típusjelentés, amelynek általában csak egy része aktiválódik vagy kerül a figyelem középpontjába a használat során. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a szavak jelentése számos alszerkezettel bír, amely alszerkezetek között vannak centrálisabbak (fontosabbak), továbbá a grammatikai elemek jelentése is szerkezetes. A nyelvi és nem nyelvi tudás összefüggésrendszere is nagy hangsúlyt kap, hiszen a kifejezések jelentését is meghatározza, hogy a fogalmak más, asszociált fogalmakkal együtt, fogalmi tartományokban aktiválódnak, illetve olyan tudáskeretekben, amelyek egy központi fogalom körül szerveződnek. Ezen túlmenően a fejezet azt is bemutatja, hogy még elvontabb és általánosabb ún. idealizált kognitív modellek, képi sémák is szervezik a megismerésünket.

A szófajtani alfejezetek a leginkább leíró jellegűek, a potencialitáson és elméleti megalapozáson túlmutató eredményeket közölnek. A lexikai kategóriák jelentésstanban való szerepeltetését az indokolja, hogy a szófajok a kognitív nyelvtenban szemantikailag meghatározott prototípusalapú kategóriák, de nem elsősorban jelentésük tartalmi oldala, hanem annak szerkezete a meghatározó tényező. Így pl. az ige folyamatszerű (*esik*), a főnév pedig dologszerű (*eső*) konstruálásra szolgál. E két kategória központi jelentőségű, mivel megismerésünk működését meghatározza, hogy a világbeli jeleneteket dolgok között létrejövő temporális viszonyokként dolgozzuk föl – ez meghatározó szempont lesz később a fejezetben a mondat jelentésének tárgyalásakor, ugyanis a kognitív nyelvészet a lexikai kategóriákat és egyúttal mondatban való funkcionálásukat e tapasztalati alapú megismerési mechanizmusra vezeti vissza. Az ige jelentéséről szóló alpont a szerző munkásságát ismerve nem meglepő módon a szófajtan legkidolgozottabb része, a leírás valószínűleg az ige minden lényegi tényezőjére (igefajták, igenemek, aspektus, tranzitivitás, aktív-passzív skála, igekötőzés, segédigés konstrukciók stb.) kiterjed, ehhez a főnévi jelentés egyébként szintén alapos feldolgozása és számos, magyar nyelvtenokban eddig nem vagy csupán érintőlegesen

szereplő szempontja (belső összetettség, körülhatároltság stb.) sem mérhető (az igei rész 42 oldal, a főnévi 9).

A Kugler Nóra által írt, evidencialitást és modalitást tárgyaló alfejezetek akár a mondatjelentéssel foglalkozó alfejezetnek is részét képezhették volna. Igaz, a többségében korpuszokból származó példamondatok tanúsága szerint evidencialitás- és modalitásjelölők lehetnek idiomatikus kifejezések, módosítószók és grammatikai konstrukciók is. A témában kevésbé jártas olvasó is hamar beláthatja, hogy a mondatok dekontextualizált, a konceptualizáló beszélő és hallgató figyelembevétel nélküli elemzése szinte elképzelhetetlen lenne. A kötet végén szereplő, a dologfolytonosság és eseménysor diskurzusban való konstruálását vizsgáló utolsó alfejezet egyfajta szövegtani kitekintésként is értelmezhető, ami egyúttal visszacsatolást jelent a Jelentéstan egyik alapozó megállapításához, miszerint a jelentés szövegben funkcionál, így a nyelvtani leírás valójában szövegekből elvont nyelvi kifejezések típusleírása.

A fejezet nagy hiányt pótol az újabb magyar nyelvtanok összevetésében, amelyek egyébként lényegében egytől-egyig tartalmaztak egyfajta látens, tisztázatlan szemantikát. A Jelentéstan ezt az űrt óriási elméleti apparátust kínálva tölti be. Lényegében minden fontos szemantikai kérdést (explicit és implicit jelentés, referencialitás kérdése az episztemikus lehorgonyzás keretében, jelentésváltozás) érint, számos hagyományos fogalmat (metafora, metonímia, polisziémia, szinonímia, szócsaládok) koherensen újraértelmez. Hiányérzetünk leíró szempontból legfeljebb a további kutatási perspektívákat nyitó szófajtani részek egyenetlensége (és hiányossága) miatt lehet.

4. Alaktan A Ladányi Mária által írt 157 oldalas Alaktan fejezet a kötet talán legtömörebben kidolgozott, a laikusabb olvasók számára leginkább befogadható része. Ezt a szerzőre egyébként is jellemző letisztult stílus, a bonyolult megfogalmazásokat kerülő, mégis pontos leírás mellett az is elősegíti, hogy a kötet – többi fejezethez mérten – valószínűleg legkevésbé „felforgató” fejezete, még ha sémaelvűsége mellett számos aspektusa (stilisztikai, pragmatikai kérdések) az újdonság erejével is hat. Az Alaktan kifejezetten rövid, arányosan szerkesztett alpontokra épít, a fogalmait mindig nagy körültekintéssel vezeti be (ez a kötetről nem mindig mondható el), minden alfejezet rövid összefoglalással zárul.

Az alaktani leírás tárgyaként a szerző a morfológiai szót határozza meg, amely kategóriába az ún. alapalakok is beletartoznak. Ezek a formális nyelvtanokban absztrakt zéró morfémával „ellátott” formák a konceptualizáció kiindulópontjául szolgáló, alakilag és szemantikailag is jelöletlen (nem vonatkoztatottak) alapalakok. Az alapalak tehát kitüntetett, pl. az inflexiók mintázatokat esetében sem viszonyított forma – éppen ellenkezőleg, a viszonyítás alapját képezi.

Az alapos, tipológiai megfontolásokat is tartalmazó bevezető gondolatok olvasása során csupán azt furcsállhatjuk, hogy míg az alaktan szintaxishoz, lexikonhoz és a kötetben jelentéskategóriákként meghatározott szófajokhoz fűződő viszonyáról olvashatunk, a fonológiával való kapcsolatáról nem esik szó – mi-

közben az olvasó a rendhagyó igei és névszói tőtípusok bemutatásakor azonnal számos hangtani vonatkozással szembesül, és a fejezet általánosságban véve is sokkal inkább morfofonológiai, mint morfoszemantikai irányultságú. Ezen irányultsággal kapcsolatban egyébként a szerző többször is a Jelentésben fejezetre hivatkozik. Így pl. az inflexióval kapcsolatos műveletek szemantikai háttere, a lexikai kategóriák jelentése is ott szerepel (ami annyiban érthető, hogy például a főnévi lehorgonyzásnak fontos részét képezi a morfológiai szón túlmutató névelő). Ugyanakkor a szokásosnál így is jóval több jelentéstani szempont kerül előtérbe a fejezetben pl. a szóalakok szemantikai áttetszőségének tárgyalásával, a toldalékok sorrendje kapcsán a szemantikai relevancia szerepének hangsúlyozásával, miképpen a szerző az összetételek és a derivátumok tárgyalásakor is fölhívja a figyelmet a szerkezeti jelentésre, azaz magának a konstrukciós sémának a megvalósulásuktól elvonatkoztatott jelentésére.

Az Alaktan legizgalmasabb része vélhetően az összetett morfológiai egységekkel foglalkozó, több nyelvelméleti (dressleri, bybee-i, pierce-i, langackeri stb.) irányzatot sikeresen szintetizáló alfejezet, amely egy jelöltségelméletet is magába foglal. E jelöltségelmélet megkülönbözteti a szemantikai jelöltség és jelöletlenség fogalmát, amely annak függvénye, hogy egy nyelvi megismerésben is szerepet játszó viszonyban (pl. egyes szám – többes szám, cselekvő – elszenvedő – átélő) az adott szemantikai tartalom fogalmilag közvetlenül feldolgozható, azaz jelöletlen vonatkozási alap, vagy fogalmilag közvetetten feldolgozható, vonatkoztatott, tehát szemantikailag jelöltnek tekinthető. Ez morfológiailag azért jelentős, mert a szemantikai jelöltség és jelöletlenség nyilvánvalóan motiválja a nyelvi konstrukciók alaki jeggyel való ellátottságát, illetve alaki jegy nélküliségét. Ebben az értelemben alakilag jelöletlen az alaki jeggyel akár rendelkező, akár nem rendelkező, de az általános preferenciaelveknek megfelelő, ezért könnyen feldolgozható morfológiai konstrukció, míg alakilag jelölt az, amely a kognitív hierarchiáknak nem felel meg (ilyen pl. az angol többesszámú *sheep*). E jelöltségelmélet tehát arra fekteti a hangsúlyt, hogy a kognitív hierarchiáink motiválják a nyelvi megismerésünket, bár a szerző utal arra, hogy mindennek tipológiai vonatkozásai is vannak. Nem kétségbe vonva a jelöltségelmélet komplexitását és kidolgozottságát, megjegyezhetjük, hogy a nyelvi megismerésünk is motiválja a fogalmi reprezentációk feldolgozását, így akár kognitív hierarchiáinkat is: az ergatív nyelvekben például éppen a szemantikailag jelöletlenség tartott cselekvő lesz alaki jeggyel ellátott, míg a szemantikailag jelöltebbnek számító elszenvedő nem, vagyis a szemantikai és alaki jelöltség és jelöletlenség meghatározása nem feltétlenül abszolút vagy egyirányú.

A morfológiai kulcsfogalmak kapcsán a fokozati jellegű produktivitás és az azt magába foglaló kreativitás kapcsán esettanulmányként számos szuffixum bemutatásra kerül, sok alkalmi szó, különböző regiszterből származó példa, neologizmus vagy egészen periférikus elem (pl. *-arium* szuffixum) szerepel a fejezetben. A gondolatmenet a versengő, erős sémák vizsgálata felől az egyedi mintázatokig, az egyetlen összetett szerkezetű szón alapuló alakokig halad. A morfológiai blend kapcsán talán említést érdemelt volna, hogy csupán tágabb, funk-

cionális értelemben nevezhetjük e vegyítéseket morfológiainak, hiszen komponenseik többnyire nem disztribúciósan feltérképezhető morfémák, hanem a fonémák és morfémák nyelvi szintje közötti egységek.

Az Alaktannak jelentős részét teszi ki a produktív szóképzési mintázatok derivációs morfémák felőli leírása, és maguknak a morfémáknak a sematikus jelentését, morfofonológiai jellemzőit számba vevő listázása, itt kapnak helyet például (derivátumként) az igenevek is. Ez a hatalmas, majdhogynem minden előzmény nélküli munka az elkövetkezőkben minden bizonnyal bármilyen funkcionális szemléletű, képzőkre irányuló vizsgálatnak kiinduló- és hivatkozási pontjául szolgál majd, azonban teljes körű leírásnak természetesen nem nevezhető.

Összességében az Alaktan nagy hangsúlyt fektet arra, hogy az elméleti alapok kifejtése mellett a magyar morfológia – bizonyos mértékig modellfüggetlen – már meglévő eredményeit és a szerző korábbi, mintaadó esettanulmányait is beépítse a leírásba. A fejezet funkcionális szempontból azonban sokkal inkább új eredmények leírásának lehetőségét teremti meg a sémaelvű morfológiák elméleti alapjainak koherens feldolgozásával, mintsem, hogy valóban új eredményeket hozna. Ez azonban kevésbé a – teljes joggal elsősorban saját munkáira támaszkodó – szerző felelőssége, inkább a magyar nyelv funkcionális kognitív alaktani leírásának roppant ígéretes, ám egyelőre kissé kezdetleges állapotát mutatja.

5. Mondattan A Mondattan című fejezet 232 oldalával a kötet második legterjedelmesebb része. Az Imrényi András által írt első nagy alfejezet az elemi mondattal, míg a Kugler Nóra tollából származó második és harmadik a mondattípusokkal és az összetett mondatokkal foglalkozik. Az Osiris Nyelvtanban valószínűleg ez a fejezet viszonyul a legkomplexebben a magyar nyelvtanírói hagyományhoz. Egyfelől a hagyományos leíró mondattan bizonyos eredményeire épül, annak terminológiáját végig alkalmazza, másfelől viszont szervesen illeszkedik a funkcionális kognitív nyelvelméletbe. A függőségi és konstrukciós nyelvtanok megközelítését egyaránt érvényesíti, ám mindig igen körültekintően, a magyar példaanyagból kiindulva, így kifejezetten a magyar mondatok elemző megértésének lehetőségét teremti meg.

Az elemi mondat komplex értelmezése szerint egyfelől a hangtani fejezetben megismert hangzásegység, másfelől a legkisebb közlési aktusként funkcionáló nyelvi kategória, illetve figyelemirányítási egység, amely prototipikusan egy lehorgonyzott folyamatra irányítja a figyelmet. Az Osiris Nyelvtan szintaxisa és morfológiája osztozik abban, hogy sémák és megvalósulások viszonyrendszerében gondolkodik, ám míg utóbbi szó nagyságú forma-jelentés sémákat térképez fel a megvalósulások viszonylatában, addig előbbi nagyobb szerkezeteket. A szintaxis mint nyelvtudományi perspektíva meghatározása a lexikon–szintaxis kontinuumon tehát a konstrukció forma-jelentés párként való meghatározásából indul ki – a mondattan a szó méretű konstrukcióknál nagyobb és elvontabb szer-

kezetforma–szerkezeti jelentés párokra összpontosít. A Mondattan gondolatmenete annyiban szintén összevethető a kötet alaktani fejezetével, hogy a leírás itt is a vonatkoztatási alap, az alapbeállítású szerkezet megállapításával kezdődik – ez a magyar nyelvben a semleges pozitív kijelentő mondat. Az alapbeállítás – ahogy az alaktanban az alapalak – motivált, minthogy egyértelmű fiziológiai és diszkurzív tényezőkre vezethető vissza. A szintaxis rendszerszerűségét a szerzők hálózatelvűen fogják föl kétféle értelemben is: egyfelől a mondattípusok prozódiai, funkcionális, alaktani, szórendi stb. jellemzőik alapján hálózatosan kapcsolódnak az alapbeállításához, másfelől Imrényi András meggyőzően mutatja be, hogy a magyar elemi mondatok belső szerkezete is hálózatként írható le leginkább. E hálózat ráadásul háromdimenziós, minthogy az elemi mondat fentebb ismertett komplexitásából következően egyrészt prototipikusan egy folyamat ábrázolására szolgál (D1 dimenzió), másrészt viszont közlési aktusként is funkcionál (D2), illetve kontextusba ágyazott üzenetként értelmeződik (D3). D1 dimenzióban leginkább a függőségi vagy valenciás nyelvtanok megközelítése érvényesül, azonban az elemzés nem a magyar leíró hagyományban megszokott módon történik, hanem ágrajzok helyett horizontálisan, a hálózat elemei közti mondattani (alanyi, tárgyi, határozói, jelzői) viszonyok ábrázolásával, a szórendiséget sem figyelmen kívül hagyva. A leírás központi eleme a magmondat, a teljes mondat folyamatjellegű profilját meghatározó igei egység, amely önmagában alkalmas a folyamat lehorgonyzására. D2 dimenzióban a morfoszintaxis helyett a szórendi megoldásoknak van döntő szerepük, a magmondat itt mint protoállítás fogható föl, amelyet lehetséges nem csupán kidolgozni, de operátorviszonyokban (operátor–operandum) kiterjeszteni vagy felülírni is, e műveletek eredménye pedig (felszólító, eldöntendő kérdés stb.) mondattípusokban sematizálódhat, azaz funkcionálisan és formálisan elkülönülhet. A D3 dimenzió a prozódiai jellemzők vizsgálata révén erősen kötődik a Hangtanhoz, a Jelentéstan fent említett modalitásról és evidencialitásról szóló alfejezetéhez, illetve legátfogóbban a pragmatikához. Itt a kontextualizáló kifejezéssel létrehozott kontextus is hálózati értelmű, a kifejezés a mondatban egy kontextualizált hálózatrésszel teremt kapcsolatot azért, hogy utóbbi könnyebben feldolgozható legyen vagy a vele kapcsolatos beszélői viszonyulás nyilvánvalóvá váljon.

A pragmaikai és hangtani irányultság a Kugler Nóra által írt, mondattípusokat részletesen tárgyaló alfejezetben is megmarad annyiban, hogy a kijelentő, kérdő, felszólító, felkiáltó, óhajtó mondatok korpuszalapú formai jellemzése prozódiai jegyeken alapul, funkcionális jellemzése pedig a beszélői és hallgatói mentális állapotok felől történik. A hagyományos terminológiát meghaladva megőrző leírás prototípuselvű, azaz a központi sémáktól a periférikus sémáig halad. Prototípusalapon szerveződő sémákként kerülnek leírásra a mellérendelő és az alárendelő mondatok is az összetett mondatokat tárgyaló nagy fejezetben. A szerző különös hangsúlyt fektet az alaptípusok tekintetében komoly magyarázó erővel bíró grammatikalizációra, a tagmondatok sorrendiségének kérdéseire, ábrázolásukkor pedig az egymásba ágyazódó komponensekre.

Összességében a mondattani fejezet a leginkább leíró jellegű része az Osiris Nyelvtannak. Az elméleti részek is elemzésekre épülnek, a mondatábrázolás mind az elemi, mind az összetett mondatok kapcsán igen körültekintően kerül bevezetésre, miközben a leírás valóban teljességre törekszik, még ha olykor explicitté is teszi tárgyából adódó korlátait (mint pl. az alárendelő mondatok változatosságát és így általános értelemben vett jellemezhetetlenségét illetően). Az elemi mondat viszonyhálózati modellje számos fontos eredményt tartalmaz, például igen érdekes az alanyi, tárgyi és határozói viszonyok kognitív szemantikába ágyazódó, tematikus szerepek és figyelmi hierarchia felőli levezetése, illetve nyelvspecifikus megközelítése. Ugyanakkor a dimenziók elkülönülése sokkal inkább nyilvánvaló, mint az összefüggéseik, amit a modell analógiája is jelez, minthogy a dimenziók kapcsolata úgy fogható föl, mint egy családi vállalkozásban a dolgozói és családi szerepek párhuzamossága – az analógia fogalmi terében maradván ez esetben feltehetően rejt még lehetőségeket a modell abban a tekintetben, hogy pl. az apa-fiú kapcsolat – legalábbis tendenciaszerűen – jellemzően milyen foglalkozási viszonyokkal jár(hat) együtt.

6. Pragmatika Az Osiris Nyelvtan a Tátrai Szilárd által írt Pragmatika fejezettel zárul. A pragmatika nyelvtani leírásban való létjogosultságának megkérdőjelezhetősége a hangtani, de még a jelentéstani fejezethez sem mérhető, sőt, a kognitív nyelvészetben sem tekinthető teljes körben elfogadottnak például a szemantikai nézőponttól való különbözősége. Ugyanakkor a pragmatikát a szemantika integráns részeként értelmező klasszikus kognitív nyelvészeti megközelítés csak elvben tudott eleget tenni a „pragmanyelvészet” igényeinek, ugyanis központi elképzelése, miszerint az emberek a világot testi tapasztalataikból kiindulva ismerik meg, és erre épül fogalmi rendszerünk, nem fektetett kellő hangsúlyt arra, hogy mindez az emberek társas tevékenysége révén válik lehetségessé, amely során a fogalmi rendszereket, világreprezentációkat egymás számára hozzáférhetővé tesszük. E szocio-pragmatikai fordulat révén (l. Croft 2009) az utóbbi évtized bizonyos értelemben a pragmatikai nézőpont évtizede volt a kognitív nyelvészetben, amit magyarul a modell „társas” jelzővel való kiegészülése is mutat, a testesültség mellett (l. „body in the mind”) az elme társadalmisága is egyre inkább előtérbe kerül. Mindezek folytán korántsem meglepő, hogy az első alfejezetek az elméleti alapok bemutatásával párhuzamosan igyekeznek a pragmatika helyét is meghatározni a nyelvi leírásban. Összességében a pragmatika nyelvi leírásban való helye a nyelvtudomány perspektivikuságán keresztül érthető meg leginkább: a pragmatikai nézőpont a részek egész felőli megértését kínálja, miközben az egész leírását is a részek, lexikai egységek vagy szintaktikai szerkezetek, a megnyilatkozások esetében például prototipikusan elemi mondatok felől valósítja meg. Nézőpontja annyiban sajátos a sémák és megvalósulások viszonyrendszerében, hogy a megvalósulásoknak a sémák felől a maguk teljességében, kontextuálisan történő leírását célozza (míg

a hangtani, jelentéstani, alaktani vagy mondattani leírás a megvalósulások viszonylatában ugyan, de a sémák feltérképezésére szolgál).

A Pragmatika az Osiris Nyelvtant lényegében keretes szerkezetűvé teszi, a társas-kognitív nyelvelmélet Bevezetésben kifejtett triadikus modelljéhez, illetve a nyelv fiziológiai és diszkurzív megalapozottságához térünk itt vissza – ha úgy tetszik, az egésztől a részeken át vissza az egészig. Az interszubsztitívitás és a közös figyelemirányítás ugyanakkor kiegészül a nyelvi megismerés további jellemzőivel, mindenekelőtt az interperszonális viszonyok fontosságának hangsúlyozásával (l. a formailag is sematizált udvariasság) és az intencionalitással, azaz a célelvűségen túl a másokra mint önmagunkhoz hasonló intencionális ágensre való irányulással, általánosságban pedig a beszélő és hallgató konceptualizálók és a kontextuális tényezők viszonyrendszerének vizsgálatával.

A Pragmatika a hagyományos terminusokat szervesen beépíti a leírásba, az alfejezetek lényegében a „legnépszerűbb”, hatalmas szakirodalommal rendelkező pragmatikai alapfogalmak újraértelmezései. A kontextus a diskurzus résztvevői és a Bevezetésben már említett kontextuális tényezők összetett viszonyrendszere, amelynek kapcsán a szerző e rendszer működtetésére fókuszál, művelési jellegét hangsúlyozza, fogalmi megragadásakor a kontextus terminus mellett alkalmazott kontextualizáció mint folyamat kerül előtérbe – minthogy a kontextus a közös figyelmet jelenetben létrejövő, a résztvevők révén mozgósított tudás. A deixis során a konceptualizáló e kontextuális tudásra irányítja a figyelmet nyelvi szimbólumok segítségével, egyúttal a referenciális jelenet megértéséhez kínál fel viszonyítási pontokat. A deiktikus elemek fejezetben való szerepeltetése annyiban eltér a megszokottól, hogy a prototipikus kifejezések mellett a főneveket, igéket lehorgonyzó elemekre (névelő, múlt idő) is kiterjed.

A diskurzusok tipológiája a megnyilatkozással foglalkozó alfejezetben kerül tárgyalásra, minthogy a diskurzus mint közeg meghatározza a figyelemirányítási események jellegét – a prototipikus diskurzusok dialogikusak, közvetlen interakció, szóbeliség és spontaneitás jellemzi őket, míg a prototipikus monologikus diskurzusokat jobban meghatározzák a műfaji sémák, közvetett interakció, írásbeliség és tervezettség jellemzi őket. A beszédaktusok a megnyilatkozások azon aspektusa felől közelíthetők meg, hogy azok a résztvevők világában változásokat idézhetnek elő. A prototipikus beszédaktusok konvencionálisak, pl. a mondattanban már említett sematizált formák, mondattípusok köthetők hozzájuk – ezek egyben közvetlen beszédaktusok is, mivel a beszéd-cselekvésérték és a mondat szerkezete közötti kapcsolat esetükben közvetlen. A közvetett beszédaktusokat ezzel szemben a fonológiai póluson közvetlenül nem végigkövethető metonimikus gondolkodás jellemzi (amelynek természetesen vannak nyelvi ismertetőjegyei). E metonimikus kiterjesztés alapja ugyanakkor szintén a beszédaktusokról, kommunikatív cselekvésekről való tudásunk, a rész alapján (pl. a direktívumokról való tudásunknak része, hogy a címzett képes legyen végrehajtani a kért cselekvést) következtetünk az egészre (*Be tudnád csukni az ablakot?*). Az implicit jelentés alapja ugyancsak az, hogy a jelentés egy része nyelvi szimbólumokkal nem kidolgozott. Ugyanakkor különbség, hogy az előfeltevé-

seknek és a konvencionális implikaturáknak vannak bizonyos nyelvi jellemzői, míg a társalgási implikaturák esetében a következtetés teljesen kontextusfüggő, megértésüket pusztán a résztvevők közös tudása segíti elő.

A fejezet a megnyilatkozásokra különböző mértékben jellemző pragmatikai és metapragmatikai tudatosság tárgyalásával zárul. A pragmatikai tudatosság a mentális erőfeszítések mértékével függ össze, a diskurzus résztvevői begyakorlott, rutinizált, vagy éppen ellenkezőleg, igen kontrollált módon, nagyobb mértékű tervezéssel férnek hozzá a szociokulturális normákhoz igazodó nyelvi konstrukciókhoz. A metapragmatikai tudatosság (pl. irónia) a szociokulturális elvárásokhoz és a velük összefüggő nyelvi reprezentációkhoz való reflektív viszonyulás, amelynek jelzései nyelvileg is megragadhatók (az irónia esetében pl. ilyen metapragmatikai jelzés az intonáció).

A Pragmatika az Osiris Nyelvtan leglineárisabb fejezete abban az értelemben, hogy az alfejezetek itt épülnek egymásra a legegységesebben. A bevezetett kulcsfogalmakat egyre komplexebb pragmatikai jelenségek bemutatására veszi alkalmazásba a szerző. Mindazonáltal valószínűleg a Pragmatika jelenti a kötetben a legnagyobb intellektuális kihívást perspektívájából (értsd. a nyelvi tevékenység a maga egészében) és a nyelvfilozófiai hagyományhoz való összetett viszonyából következően, amit jól ellensúlyoznak a valóban megvilágító erejű, sokszor kifejezetten szórakoztató – akár irodalmi, akár élőnyelvi diskurzusból származó – példák. Elmélet és empiria kölcsönviszonyát illetően ugyanakkor az előbbi a hangsúlyosabb, a magyar nyelvi adatok többnyire példák maradnak, még ha sokat meg is tudunk a magyar beszélők diszkurzív stratégiáiról. Mindenesetre a fejezet meggyőzően bizonyítja, hogy a nyelvi szimbólumok használatának és megértésének vizsgálata, a nyelvtan aligha képzelhető el a nyelv diszkurzív jellemzőinek leírása nélkül. Nem mellékesen a kötetben a pragmatikai fejezet az, amely kapcsolódási pontokat kínál föl a szociológiai, szövegtani, stilisztikai leírásnak.

7. Összegzés Az Osiris Nyelvtan értékelése a belső összhang tekintetében olyan komplex kérdés, amely meghaladja e viszonylag szűkre szabott ismertetés keretét. A kötet olvasása során jól érzékelhető, hogy szellemi háttérét műhelymunka biztosította, a fejezetek kereszthivatkozásai révén nyilvánvaló, hogy a szerzők – akik természetesen mindenekelőtt saját területük szakértői – törekedtek a belső összhangra, aminek akár részleges elérése sem kis teljesítmény. Ugyanakkor a leírási területek nem minden esetben vonatkoztathatók egymásra problémátlanul. A kérdést jól megvilágítja a jelentéstani fejezetben elsősorban referenciapontként, a mondattaniban pedig a D3 dimenzióban a kontextualizáció műveletén belül a személyhez, dologhoz kötés legfontosabb eseteként értelmezett topik, amelynek értelmezése a pragmatika fejezetben aztán tovább finomodik a központi és periférikus diskurzustopik meghatározásával. A topik így nem is szerepel a terminusok széles körét magába foglaló Fogalomtárban, „csupán” a kötet terjedelmének megfelelően igen gazdag Mutatóban. A másik fő kérdés,

hogy mennyiben magyar nyelvtan az Osiris Nyelvtan – a Jelentés tan mondatjelentéssel foglalkozó alfejezete magyar példákon keresztül mutatja be a szintaktikai szerveződés többnyire általános kognitív alapjait, a magyar nyelv hangtani jellemzőinek és alaktani eljárásainak bemutatása a világ nyelveinek ismeretéből elvont fonetikai, illetve morfológiai potenciál felől történik, amelyekhez képest nyilvánvalóan sokkal inkább nyelvspecifikus pl. a magyar elemi mondatra kidolgozott viszonyhálózati modell vagy a magyar mondattípusok leírása. A nyelvspecifikusság különböző mértéke mögött a kutatások tárgyának jellegén túl a különböző leírási területek eltérő kidolgozottsági foka áll, ami egy ilyen léptékű munka kapcsán természetes. Ezzel összefüggésben megfogalmazható az a kettőség is, hogy az Osiris Nyelvtan egyfelől a közös, intenzív kutatómunka kiértélt eredménye, másfelől a modern, funkcionális szemléletű magyar nyelvtanírás nagyszabású nyitánya.

Irodalom

- Andor József (2005), Kognitív grammatika: A tudomány jelenlegi állása és kapcsolódó kérdések. Interjú Ronald Langackerrel. *ÁNyT* 21: 13–42.
- Croft, William (2009), Towards a social cognitive linguistics. In: Evans, Vyvyan – Stephanie Poursel (eds), *New directions in cognitive linguistics*. John Benjamins, Amsterdam – Philadelphia. 395–420.
- Hegedűs Rita (2004), *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Keszler Borbála – Tátrai Szilárd (szerk.) (2009), *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 88. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Mgr. 2017 = Keszler Borbála (szerk.) (2017), *Magyar grammatika*. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Siptár Péter (1994/2016), A mássalhangzók. In: Kiefer Ferenc szerk. *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest: 183–272. Digitális kiadás: 2016.
- Tátrai Szilárd (2011), *Bevezetés a pragmatikába*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.) (2008), *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. *ÁNyT* 22. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.) (2012), *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor (2013), *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ÚMNy. 2003 = É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter (2003), *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.

PALÁGYI LÁSZLÓ